

DOI: [10.22034/wasj.2024.449215.1047](https://doi.org/10.22034/wasj.2024.449215.1047)

West Asia Journal (WAJ) Vol
2, No 2(5), summer 2024
Received Date: 3/18/2024
Accept Date: 10/15/2024
Article Type: Original
Research
PP: 94-134

فصلنامه غرب آسیا
سال ۲، شماره ۲(۵)، تابستان ۱۴۰۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶
نوع مقاله: علمی - پژوهشی
صفحات: ۹۴-۱۳۴

راهبردهای تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین

دکتر علیرضا بیگی^۱، دکتر محمد العطار^۲، دکتر محمد رضا دهشیری^۳

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

امروزه رویکردهای نوین کشورها در صحنه دیپلماسی اقتصادی، همکاری‌های دو یا چندجانبه بین‌المللی است. جمهوری اسلامی ایران با داشتن ۱۵ کشور همسایه فرصت‌های ارزشمندی برای پیشبرد دیپلماسی اقتصادی در اختیار دارد. یکی از این همسایگان بحرین است. کشورهای بحرین و ایران به علت برخورداری از ویژگی‌های ویژه ژئواستراتژیکی در منطقه خلیج فارس ظرفیت قابل توجهی برای تعاملات اقتصادی و تبادلات بازرگانی با همدیگر دارند. این در حالی است که در دهه‌های اخیر به دلیل اختلافات سیاسی میان منامه و تهران، این ظرفیت‌ها مغفول ماند. با توجه به توافق ریاض و تهران در زمستان ۱۴۰۱ جهت برقراری مجدد روابط سیاسی و اقتصادی، مقامات منامه و تهران نیز در بهار ۱۴۰۲ جهت حل اختلافات و برقراری مجدد روابط گردهم آمدند که منجر به تصمیم جهت بازگشایی مجدد سفارت‌های دو کشور گردید. از این رو نویسندگان پژوهش حاضر که از کشورهای ایران و بحرین هستند، ضمن گردآوری تجربیات بازرگانان و فعالان اقتصادی دو کشور تا دستیابی به اشیاع اطلاعات، با بهره‌گیری از تکنیک SWOT موسوم به «سوات» به دنبال پاسخ دادن به سوال «راهکارهای تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین چیست؟» هستند. نویسندگان از رهیافت تبیین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید با هدف

^۱ دکتری علوم سیاسی، مدیر میز سوریه اندیشکده مرصاد، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)،

ایمیل: a.r.beygi20@gmail.com

^۲ دکتری پزشکی از دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

^۳ دکتری علوم سیاسی، دانشکده روابط بین‌الملل، تهران، ایران.

ارائه راهبردهای همکاری‌های اقتصادی دو کشور به نگرش این پژوهش پرداخته‌اند. فرضیه پژوهش از این قرار است که دو کشور مزبور جهت تقویت همکاری‌های اقتصادی خود می‌بایست به اقدامات مقابل بپردازند: بررسی مزیت‌های رقابتی در تمام حوزه‌ها، تاسیس اتاق بازرگانی مشترک، اجرای توافقنامه همکاری تجاری دهه ۸۰، برگزاری نمایشگاه‌های مشترک، آغاز همکاری‌های اقتصادی دانش بنیان، تقویت اشتراکات و کاهش اختلافات، تمرکز بر فعالیت‌های بازرگانی، خدماتی و عمرانی و توسعه تعامل بخش‌های خصوصی.

کلید واژگان: ایران، بحرین، بازرگانی، دیپلماسی اقتصادی، سوات.

مقدمه

پس از برقراری مجدد روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در زمستان ۱۴۰۱ به وساطت جمهوری خلق چین، مقامات سیاسی منامه و تهران نیز در بهار سال ۱۴۰۲ جهت بازننگری وضعیت موجود روابط خود با یکدیگر نشست‌هایی را برگزار کردند. ماحصل این نشست و گفتگوها، اعلام آمادگی دو طرف در برقراری مجدد روابط بود. آنچه امروزه بیش از سایر موضوعات برای شهروندان دو کشور اهمیت دارد، برقراری مجدد روابط و همکاری اقتصادی مردم و دولت‌های دو کشور مزبور است. موضوعی که به مسئله پژوهش حاضر تبدیل گردیده این است؛ بحرین و ایران که در طول دهه گذشته چالش‌های سیاسی و امنیتی فراوانی داشتند و به کارزار رسانه‌ای علیه یکدیگر مبادرت ورزیدند، چگونه می‌توانند سطح قابل قبولی از همکاری‌های اقتصادی را برای خود رقم زنند. تبیین این مسئله از این رو اهمیت دارد که موجب نگاه واقع‌بینانه فعالان اقتصادی دو کشور در پیشبرد دیپلماسی اقتصادی با یکدیگر می‌گردد. تبیین مسئله حاضر از این رو ضرورت دارد که با معرفی چالش‌های همکاری اقتصادی فعالان اقتصادی دو کشور با یکدیگر،

آنان را برای مواجهه با دشواری‌ها و چالش‌های احتمالی در مسیر دیپلماسی اقتصادی آماده می‌سازد و بدین صورت میزان خسارت‌های احتمالی کاهش می‌یابد. مهم‌ترین هدفی که نوشتار حاضر دنبال می‌کند کمک به سازمان‌های بازرگانی دو کشور و برطرف ساختن خلأهای پژوهشی در ادبیات این حوزه است که به فعالان اقتصادی دو کشور در برقراری دیپلماسی اقتصادی پایدار با یکدیگر کمک کند. مهم‌ترین سؤال پژوهش نیز عبارت است از اینکه «راهبردهای تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین چیست؟». سؤال‌های فرعی نیز عبارت‌اند از: «نقاط قوت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین کدام‌اند؟»، «نقاط ضعف همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین کدام‌اند؟»، «فرصت‌های همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین چیست؟» و «تهدیدهای همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین چیست؟». برای پاسخ به سؤال‌های مزبور از گردآوری داده به روش اسنادی و تحلیل داده به روش SWOT موسوم به سوات استفاده گردیده است.

۱ - پیشینه پژوهش

در ارتباط با پژوهش حاضر از حیث موضوعی پژوهشی در قالب کتاب با عنوان «فرصت‌های راهبردی در روابط اقتصادی ایران و بحرین»، (جعفری، ۱۳۹۶) از قلم گذشته است. نویسندگان در این کتاب با بیان این نکته که روابط اهداف اقتصادی بر اهداف سیاسی اولویت داشته، موضوع محوری کتاب خود را شناسایی فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه دو کشور در مناسبات اقتصادی عنوان داشته است. نویسندگان در این کتاب غالباً به دو ویژگی فاصله جغرافیایی اندک و دین اسلام به عنوان نقاط

اشتراک مهم ایران و بحرین اشاره داشته و بر این باور بوده که دو ویژگی مزبور فرصت‌های قابل توجهی را در اختیار بازرگانان ایرانی و بحرینی برای تعمیق و توسعه روابط اقتصادی قرار می‌دهد. این در صورتی است که در این پژوهش تلاش شده تا ویژگی‌ها و اشتراکات تفصیلی‌تر و بیشتری از دو کشور بیان گردد. نکته مهم دیگر این است که در این کتاب غالباً به ظرفیت‌های بالقوه دو کشور استناد شده است در صورتی که در پژوهش حاضر غالباً ظرفیت‌های بالفعل مورد اشاره قرار گرفته‌اند. اگرچه نویسنده کتاب مزبور تلاش داشته تا به معرفی جامعی از اقتصاد بحرین بپردازد - که این امر در نوع خود قابل ستایش است - اما تنها به کلیات بسنده گردیده است؛ در صورتی که نویسندگان پژوهش حاضر علیرغم اینکه هر سه در ایران زیست داشته، یکی از آنان اهل بحرین بوده و به فعالیت اقتصادی میان دو کشور اشتغال داشته به همراه سایر همکاران نکات ظریف و کمتر توجه شده اقتصادی و سیاسی را در همکاری‌های اقتصادی ایران و سوریه را مورد مذاقه قرار داده‌اند.

نکته دیگر در رابطه با کتاب حاضر این است که نام برخی از مناطق بحرین همچون سیتیره (ستره)، ام نسان (ام نسان) و شخصیت‌های مهم این کشور (همچون نسبت پادشاه با نخست‌وزیر) به اشتباه ذکر شده است. با این وجود می‌بایست اذعان داشت که کتاب حاضر در زمان کنونی که جامعه علمی از فقر پژوهشی پیرامون کشور بحرین و ظرفیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و بحرین رنج می‌برد پژوهش ارزنده‌ای است.

با توجه به اینکه منبع دیگری نه در قالب کتاب و نه در قالب مقاله یا پایان نامه به موضوع همکاری های اقتصادی ایران و بحرین نپرداخته است؛ از این رو در ادامه پژوهش به همکاری های اقتصادی بحرین با سایر بازیگران منطقه ای و بین المللی پرداخته می شود تا به طور غیرمستقیم مقایسه ای باشد میان همکاری های اقتصادی بحرین و ایران و سایر بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای. با این امر می توان همکاری های اقتصادی بحرین با سایر بازیگران را از حیث کمیت و کیفیت و حوزه های همکاری مورد مطالعه قرار داد و به شناخت ظرفیت های اقتصادی و بازیگرانی این کشور کوچک پرداخت.

مقاله « همکاری اقتصادی بین هند و بحرین: عملکرد و چشم انداز »^۱ (۲۰۱۷) از جمله پژوهش هایی است که به همکاری های اقتصادی بحرین و بازیگران بین المللی پرداخته است. در این پژوهش کشور هند به عنوان یک بازیگر قدرتمند در حوزه اقتصادی با رشد ۷,۳ در سال ۲۰۱۴ معرفی گردیده که از شرکای اقتصادی بحرین به شمار می رود. در این پژوهش نه تنها به بازرگانی مواد اولیه همچون انرژی های فسیلی همچون نفت و سایر مواد معدنی خام بین این دو کشور اشاره شده بلکه نیروی کار متخصص هندی موجود در بحرین نیز به عنوان بعد دیگر همکاری های هند و بحرین است. محمد آزار در این پژوهش نیروی کار متخصص هندی در بحرین و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس را یکی از بزرگ ترین منابع درآمد برای این کشور معرفی کند. نقطه اشتراک این پژوهش با مقاله حاضر در معرفی نیروی کار به عنوان یکی از منابع اقتصادی برای همکاری میان کشورها است.

1. Economic Cooperation between India and Bahrain: Performance and Prospects

در پژوهش دیگری با عنوان « مروری بر روابط تجاری هند و بحرین»^۱ پیرامون همکاری‌های اقتصادی هند و بحرین، نویسنده به روابط بازرگانی میان این دو کشور در بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ پرداخته و عنوان می‌دارد که هند و بحرین به عنوان همپیمانان نزدیک به یکدیگر ظرفیت‌های همکاری بازرگانی بسیار زیادی با همدیگر دارند از این رو لازم است دیپلماسی تجاری خود را تقویت کرده تا شرایط مطلوب بازرگانی تسهیل گردد. عبدالوجید در این پژوهش عنوان می‌دارد که هند و بحرین در سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۲۰ بیش از ۹۸۰ میلیون دلار با یکدیگر تبادل تجاری داشته‌اند بنابراین می‌توانند با دیپلماسی تجاری سطح مراودات بازرگانی خود را افزایش دهند.

همکاری‌های اقتصادی بحرین با اعضای کشورهای حوزه خلیج فارس نیز روند صعودی دارد. رابرت لونی در مقاله « مسیرهای عمان و بحرین به سوی توسعه: داستان‌های نادر و متضاد موفقیت اقتصادی مبتنی بر نفت»^۲ عنوان می‌دارد که بحرین و عمان هر دو از راهبردهای توسعه عمل‌گرایانه‌ای بهره‌برده‌اند و توانسته‌اند تجارب موفق‌تری را از خود به‌جای گذارند. این در حالی است که هر دو کشوری رانتیر به شمار رفته و اقتصادی مبتنی بر نفت و ساختار سیاسی نسبتاً بسته‌ای دارند؛ ولی با این حال توانسته‌اند موفقیت‌هایی را در عرصه همکاری‌های اقتصادی رقم زنند (2009).

در مقاله دیگری با عنوان «عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌گذاری مشترک بین‌المللی، مطالعه تطبیقی ایرلند شمالی و بحرین»^۳ به فاکتورهای مؤثر در سرمایه‌گذاری خارجی پرداخته شده و سرمایه‌گذاری‌های خارجی میان

¹ . AN OVERVIEW OF INDIA-BAHRAIN TRADE RELATIONS

² .The Omani and Bahraini Paths to Development: Rare and Contrasting Oil-based Economic Success Stories

³ .Factor Influencing foreign direct investment and and international joint ventures, A comparative study of northern Ireland and Bahrain

بحرین و ایرلند را به عنوان دو نمونه مورد مطالعه قرار داده است. در این پژوهش انگیزه‌های هر دو کشور پیرامون سرمایه‌گذاری و میزان رضایتمندی از این سرمایه‌گذاری و مزایای این سرمایه‌گذاری‌ها در کشورهای همدیگر پرداخته شده است. تفاوت‌های محیطی و ساختاری هر یک از کشورها و تصورات مدیران عامل شرکت‌های خارجی از این سرمایه‌گذاری‌ها و همچنین عوامل غیرقابل پیش‌بینی مورد بررسی قرار گرفته است. از حیث روشی نیز چندین پژوهش مشابه مقاله حاضر از قلم گذشته است. مقاله «راهبردنگاری نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت اسلامی با تحلیل SWOT» توسط قربانی و همکاران (۱۳۹۹) به رشته تحریر درآمده است. نویسندگان در این پژوهش با استفاده روش سوات به بررسی راهبردهای جمهوری اسلامی ایران برای بهبود موقعیت خود در محور مقاومت پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که ایران در رهبری محور مقاومت موفق عمل کرده و فرصت‌سازی خارجی داشته است؛ اما هم‌زمان با تهدیداتی در خارج و نقاط ضعفی در داخل کشور روبرو می‌باشد. از این رو جمهوری اسلامی برای بهینه‌سازی نقش خود در محور مقاومت، باید تلاش کند جایگاه مقاومت در صحنه سیاسی ملی این کشورها را تقویت سازد.

مقاله «راهکارهای تقویت همگرایی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و سوریه» به قلم حاتمی، بیگی و صادقی (۱۴۰۱) که به روش سوات به ارائه راهکارهایی جهت تقویت همگرایی منطقه‌ای ایران و سوریه پرداخته و همچنین مقاله «ارائه راهبردهای تقویت همکاری‌های ایران و عراق با تأکید بر نقاط قوت - ضعف؛ فرصت - تهدید» نوشته گوهری مقدم، بیگی و فرهنگ (۱۴۰۲) که از طریق روش سوات ابعاد چهارگانه همکاری‌های ایران و عراق را بررسی کرده و پیشنهادهایی راهبردی جهت تقویت همکاری‌های دو کشور ارائه داده، از حیث روشی همانند پژوهش

حاضر هستند. با مطالعه این دو مقاله نقاط قوت - ضعف؛ فرصت - تهدید ایران در همکاری با این کشورها مورد مذاقه قرار گرفته و در پژوهش حاضر استفاده گردید.

با مطالعه پژوهش‌های بالا که برخی از حیث روشی و برخی دیگر از حیث موضوعی به پژوهش حاضر شباهتهایی داشتند این نتیجه به دست آمد که در ارتباط با همکاری‌های ایران و بحرین به ویژه در حوزه اقتصادی پژوهش‌های زیادی انجام نشده است. تنها کتاب « فرصت‌های راهبردی در روابط اقتصادی ایران و بحرین » نوشته جعفری به فرصت‌های ساختاری دو کشور در حوزه اقتصادی پرداخته است. این درحالی است که روابط دو کشور به عنوان متغیر وابسته در پی متغیر مستقل تحولات منطقه و جهان دستخوش تغییر و تحولات می‌گردد که می‌بایست در مقالات پژوهشی به صورت دوره‌ای جدیدترین این تغییر و تحولات مورد ارزیابی قرار گیرد - رویکردی که این پژوهش دنبال می‌کند- و در پایان به ارائه راهکار یا راهبرد تقویت همکاری‌ها منتهی گردد. این موضوع یکی از جمله تمایزهای پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌ها است. بحرینی بودن یکی از نویسندگان که علاوه بر فعالیت‌های علمی و دانشگاهی به فعالیت اقتصادی نیز می‌پردازد نیز از جمله تمایزهای نوآورانه پژوهش حاضر است چراکه این امر موجب بررسی واقع بینانه نقاط قوت و ضعف همکاری‌های دو کشور می‌گردد.

۲ - روش پژوهش

روش گردآوری داده در این پژوهش اسنادی و مبتنی بر پژوهش‌های مکتوب و گفته‌های فعالان و خبرگان اقتصادی ایران و بحرین از تجارب و مشاهدات خود

در فعالیت‌های اقتصادی بوده است. این داده‌ها برای تحلیل در روش سوات قرار داده شد.

روش تحلیل در این پژوهش بر اساس تکنیک **SWOT** که در زبان فارسی آن را «سوات» می‌خوانند بوده است. سوات که نخستین مرتبه توسط یک مشاور کسب‌وکار آمریکایی به نام آلبرت هامفری^۱ در دهه ۶۰ قرن نوزدهم ابداع گردید (**Jain, 2015: 2**). در آن زمان این الگوی تحلیل به‌عنوان یک ابزار مدیریتی کارآمد شناخته می‌شد؛ اما پس از آنکه فردی با عنوان جک ولش^۲، مدیر بازرگانی شرکت جنرال‌الکترونیک در سال ۱۹۸۰ از آن برای مطالعه راهبردهای شرکت جنرال‌الکترونیک و افزایش بهره‌وری این شرکت چندملیتی بهره برد در سطح جهان شناخته شد (**Abdi, 2003: 1**).

در ابتدای معرفی تکنیک روشی تحلیل سوات بایستی عنوان داشت که این تکنیک یک ابزار کلاسیک برنامه‌ریزی راهبردی است که ابتدا در سازمان‌ها، بنگاه‌های بازرگانی و غیره مورد استفاده قرار گرفت. پس از آنکه کارایی و سودمندی این روش به‌منصه ظهور رسید شاخه‌های مختلف علوم انسانی از جمله علوم سیاسی جهت ساماندهی تحلیل‌های خود از آن بهره بردند. پس از مدتی نیز با پیوند علوم سیاسی با رهیافت نهادی و ورود نگرش‌های مختلف جامعه‌شناختی همچون جامعه‌شناسی سازمان‌ها که دولت را به‌مثابه سازمانی در نظر می‌گیرد که در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز باید با دول دیگر و کشورهای مختلف به‌مثابه سازمان‌های هم‌عرض یا رقیب، همکاری یا رقابت داشته باشد، استفاده از این روش در علوم سیاسی و

1. Albert S. Humphrey

2. Jack Welch

روابط بین‌الملل بسیار مؤثر و کارآمد دانسته شد. عبارت سوات اصطلاح مختصر حروف نخست کلمات «قوت»^۱، «ضعف»^۲، «فرصت»^۳ و «تهدید»^۴ بوده که بر شناخت نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها متمرکز است که در ذیل معنای هر یک از عبارات فوق بیان می‌گردد (Gulam, 2020: 6-9):

قوت: قوت یا قدرت به معنای نقاط قوت برای دستیابی به اهداف است؛ زیرا اشاره به منابع یا توانایی‌های بالقوه‌ای دارد که یک بازیگر حقیقی یا حقوقی می‌تواند برای نیل به منافع خود از آن استفاده کند.

ضعف: ضعف یا محدودیت به نقاط ضعف یک بازیگر در دستیابی به منافع اشاره دارد؛ زیرا ضعف، محدودیت یا کمبودها در مؤلفه‌های قدرت نرم یا سخت ممکن است مانع از دستیابی یک بازیگر حقیقی یا حقوقی به منافع ملی خود شود.

فرصت: فرصت به موقعیت‌های مطلوب خارج از محیط حکمرانی بازیگر اشاره دارد که می‌تواند منجر به تحقق اهداف ملی یا فراملی بازیگر شود. این مؤلفه نگاه بیرونی به منافع ملی بازیگر و امکان تحقق آن دارد.

تهدید: تهدید به وضعیت‌های نامطلوب خارج از محیط حکمرانی بازیگر اشاره دارد که می‌تواند با آسیب‌رساندن به راهبردهای بازیگر مانع از تحقق اهداف ملی و فراملی آن گردد. تهدید نیز همانند مؤلفه فرصت نگاه بیرونی به منافع ملی بازیگر و امکان تحقق آن دارد.

1. Strength

2. Weakness

3. Opportunity

4. Threat

هدف اساسی دررواش سوات پیوند دادن نقاط قوت و ضعف با فرصت‌ها و تهدیدهاست. به عبارتی مقصود از به‌کارگیری این روش از یک‌سو، استفاده از فرصت‌ها و تبدیل آن‌ها به مؤلفه قدرت و از سوی دیگر مقابله با تهدیدات و جلوگیری از ضعف سازمان است.

از رهیافت این تکنیک می‌توان نقاط قوت و ضعف سیاست‌گذاری خود (S-W) و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای گسترده‌تر (O-T) آن را شناسایی کرد (David F, 2010: 64) زیرا این روش بر آنالیز عوامل مثبت و منفی درون‌سازمانی (قدرت، ضعف) و برون‌سازمانی (فرصت، تهدید) تأکید می‌کند و به دنبال پرداختن به مسئله برنامه‌ریزی راهبرد و سیاست‌گذاری از منظری دوگانه است:

الف) ارزیابی خارجی (تهدیدها و فرصت‌ها در منطقه)

ب) ارزیابی داخلی (نقاط قوت و ضعف درونی کشور)

۳ - نقاط قوت همکاری‌های ایران و بحرین

۳-۱- اشتراکات گسترده

جهت فهم اشتراکات موجود میان جوامع بحرینی و ایرانی در ابتدا می‌بایست درکی از ساختار جمعیتی بحرین داشت. ساختار جمعیتی بحرین را می‌شود بر اساس مذهب و قومیت تقسیم‌بندی کرد. جمیعت بحرین از حیث مذهب به شیعه و سنی و از حیث قومیت به عرب و عجم تقسیم می‌شود. عرب‌های این کشور در یک تقسیم‌بندی دیگر به عرب‌های بحرینی الأصل (اکثریت)، عرب‌هایی بااصالت شبه‌جزیره عرب؛ و ایرانی الأصل‌ها که خود به دو گروه تقسیم می‌شوند: «عجم» و «هوله». اکثر عجم‌های بحرین شیعه و اکثر هوله‌های آن نیز از اهل سنت هستند.

اشتراکات گسترده میان بخش قابل‌توجهی از مردم بحرین و ایران از جمله شاخص‌هایی است که با ایجاد همبستگی تاریخی، ظرفیت‌های قابل‌توجهی برای فعالیت‌های بازرگانی بین جمهوری اسلامی ایران و طیف قابل‌توجهی از مردم بحرین به وجود آورده است. به عبارت دیگر وجود طیف قابل‌توجهی از جامعه بحرینی که دارای خاستگاهی ایرانی هستند از جمله نقاط قوت قابل‌توجه در توسعه و تقویت روابط اقتصادی میان ایران و بحرین است؛ برای مثال علاوه بر شیعیانی که دارای اصول و ریشه ایرانی هستند - که در بحرین از آن‌ها به «العجم» تعبیر می‌شود- و با بازرگانان ایرانی به فعالیت‌های بازرگانی می‌پردازند، در بحرین قشری از بازرگانان اهل سنت با عنوان «الهوله» وجود دارند که در گذشته از جنوب ایران به این مجمع‌الجزایر مهاجرت کردند. الهوله‌ها به‌خاطر اینکه تاکنون به تقابل با نظام بحرین برنخاسته‌اند، می‌توانند به‌راحتی به فعالیت بازرگانی بپردازند. این قشر بازرگان که در کشور بحرین در عرصه بازرگانی‌های کلان و مهم شناخته شده هستند، همچنان روابط اقتصادی مهمی با ایران به‌ویژه با اهل سنت جنوب ایران دارند (بیگی، ۱۳۹۷).

۳-۲- فاصله جغرافیایی اندک

فاصله جغرافیایی اندک ایران و بحرین نقطه قوت بسیار مهمی در موضوع همکاری‌های بازرگانی میان بازرگانان ایرانی و بحرینی است و این مهم از دیرباز تأثیر بسزایی در استمرار روابط بازرگانی بین آنان داشته است. فاصله جغرافیایی اندک علاوه بر کاهش هزینه‌های مالی، موجب ماندگاری طراوت و تازگی محصولات غذایی می‌شود. با وجود اینکه اغلب کشتی حجیم از بندرعباس عازم سایر کشورها می‌شوند و در گذشته نیز اغلب کشتی‌های بازرگانی از این بندر راهی بندر جبل علی امارات و از آنجا راهی بندر سلمان بحرین می‌شده‌اند، امروزه با برقراری مجدد روابط میان ایران و بحرین، بسیاری از لنج‌های متوسط و کوچک

بازرگانی از بندر دیر می‌توانند با سپری کردن فاصله و زمان کمتر و با هزینه‌های پایین‌تر به بحرین برسند؛ چراکه مجمع‌الجزایر بحرین از سمت شمال شرق نیز تا بندر دیر ایران ۲۱۲ کیلومتر فاصله دارد (متقی زاده، ۱۳۸۴: ۱۰۳).

ذکر این نکته نیز خالی از لطف نیست که به دلیل قرارگرفتن بحرین در مسیر ارتباطات دریایی چندین کشور خلیج فارس، بسیاری از تجارت‌های دریایی که در منطقه خلیج فارس صورت می‌گرفت و به برخی از مناطق دوردست همچون بصره منتهی می‌شد، بحرین را به یکی از بنادر و ایستگاه‌های توقف کاروان‌های تجاری برای مبادله کالا تبدیل ساخته بود. در حقیقت بحرین به چهارراه ارتباطی تجار و بازرگانان دریایی تبدیل شده بود (Kosmin, 2013: 68).

عبور بسیاری از کاروانان بازرگانی و تجاری از بحرین این کشور را به بازاری غنی برای یافتن و مبادله کالاهای گوناگون قرار داده بود. بازرگانان محلی این مجمع‌الجزایر با کشورهای چون عربستان، ایران، هند، یمن، عراق و دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس تجارت می‌کردند (عبدالکریم الهانی، ۲۰۰۰: ۱۱۷). در واقع فاصله جغرافیایی اندک بحرین با این کشورها سبب انجام مبادلات تجاری در حوزه‌های بسیار وسیع و گوناگونی شده بود. امروزه نیز فاصله جغرافیایی اندک بحرین و جمهوری اسلامی ایران یکی از نقاط قوت این دو کشور به شمار می‌رود که با بهره‌گیری مناسب از این مزیت جغرافیایی می‌توان دامنه همکاری‌های اقتصادی در قالب فعالیت‌های بازرگانی را توسعه بخشید.

۳-۳- شبکه بازرگانان بین‌المللی در بحرین

در دهه‌های اخیر به دلیل رشد اقتصادی و وجود مشاغل مختلف در بحرین، از کشورهای مختلف به بحرین مهاجرت کرده‌اند. برخی از این افراد به فعالیت

بازرگانی در بحرین پرداخته و به سبب دو تابعیتی بودن موجب ایجاد شبکه گسترده بین‌المللی از بازرگانان همانند آنچه در امارات وجود دارد شده است. وجود شبکه‌های بازرگانی بین‌المللی در این کشور نیز به نوبه خود ظرفیت قابل توجهی برای فعالیت‌های بازرگانی به وجود آورده است. این موضوع نقطه قوت بسیار خوبی برای فراهم آوردن کالاهای موردنیاز دو کشور برای همدیگر است.

۳-۴- امکان تملک ملک در بحرین

بحرین از جمله کشورهایی است که اتباع غیر بحرینی در آن می‌توانند املاک غیرمتقول تملک کنند. در واقع به دلیل اینکه در بحرین امکان تملک دارایی وجود دارد، این موضوع نکته بسیار مهمی در فعالیت بازرگانی بین‌المللی به‌ویژه در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی است. امکان تملک دارایی در بحرین یکی از مهم‌ترین نقاط قوت همکاری با این کشور بوده و همین امر عامل جذب بازرگانان و سرمایه‌گذاران ملت‌های مختلف بوده است. این امر سبب خرید زمین و ساخت ساختمان‌ها و آپارتمان‌های مختلف تجاری و مسکونی در این منطقه گردیده است. البته بایستی خاطرنشان کرد که اگرچه امکان خرید دارایی‌هایی همچون املاک به برخی از مناطق این کشور محدود گردیده؛ اما به دلیل مساحت جغرافیایی اندک کشور، این موضوع خللی در فعالیت اتباعی که قصد خرید ملک دارند به وجود نمی‌آورد.

۳-۵- قیمت رقابتی کالاهای ایرانی

در دهه اخیر ایران به‌عنوان کشور تولیدکننده برخی از کالاهای ارزان‌قیمت شناخته شده است. به عبارت دقیق‌تر ایران، به سبب وجود مواد اولیه داخلی و نیروی کار ارزان، برخی از کالاهای تولید شده در ایران نسبت به مشابه خارجی دارای قیمت پایین‌تری هستند. البته بایستی به این نکته توجه داشت که اگرچه در پاره‌ای موارد قیمت ارزان کالاهای تولیدی ایران باکیفیت بالا همراه بوده؛ ولی غالباً کالاهای

تولیدی ایران نسبت به مشابه خارجی خود از کیفیت پایین‌تری برخوردار هستند که به نوبه خود موجب کاهش قیمت آن می‌گردد. قیمت پایین تولید به همراه هزینه کمتر حمل‌ونقل، موجب تمایل برخی از مصرف‌کنندگان کشورهای همسایه به مصرف کالاهای ایرانی شده است. قیمت کمتر همواره یکی از مشوق‌های تجاری برای مصرف‌کنندگان کشورهای همسایه بوده است؛ موضوعی که نگاه بسیاری از بازرگانان این کشورها را جهت همکاری با ایران به این کشور متوجه می‌سازد. این موضوع ظرفیت مهمی برای توسعه همکاری‌های اقتصادی بازرگانان ایرانی و بحرینی است.

۳-۶- تنوع کالا در ایران

ایران به دلیل سابقه تمدنی و جمعیت نسبتاً بالا و همچنین نیاز به خودکفایی، به حوزه‌های مختلف تولید کالا ورود یافته است. به دیگر بیان وجود مواد اولیه، منابع طبیعی فراوان، چهارفصل بودن در کنار نیروی انسانی متخصص و اتخاذ سیاست‌های خودکفایی سبب گردیده تا ایرانی‌ها به حوزه‌های مختلف تولید کالاهای صنعتی ورود یابند. فعالیت‌های دیرینه کشاورزی و دامداری مردم ایران نیز سبب تولید محصولات دامی و لبنیاتی گردیده است. همه این موارد سبب تولید طیف مختلفی از کالاهای صنعتی و خوراکی در این کشور گردیده است. برخی از این کالاها از دیرباز شهره بوده و از مزیت تجاری در عرصه بین‌الملل برخوردار بوده‌اند؛ از این رو لازم است از این مزیت برای تنوع برای توسعه همکاری‌های بازرگانی با بحرین بهره برد.

۳-۷- رتبه بالای آزادی اقتصادی بحرین

یکی از ملاک‌های سرمایه‌گذاری یا همکاری اقتصادی کشورها با همدیگر، رتبه‌های اقتصادی آنان در جهان بر اساس نهادهای معتبر بین‌المللی است. یکی از این مؤسسات که رتبه‌بندی‌های آن معتبر به شمار می‌رود، اندیشکده سیاست‌گذاری فریزر^۱ است. مؤسسه فریزر سالانه کشورهای جهان را از حیث میزان آزادی اقتصادی رتبه‌بندی کرده و منتشر می‌سازد. معیارهای این رتبه‌بندی عبارت‌اند از حق مالکیت، قدرت پول ملی، تجارت بین‌المللی (واردات و صادرات آزاد)، قوانین و مقررات و اندازه دولت. بر اساس گزارش سال ۲۰۲۲ این موسسه، بحرین از حیث آزادی اقتصادی در جایگاه ۳۹ (بالتر از عربستان و امارات) قرار دارد. این جایگاه نقطه قوت بزرگی برای بحرین جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی و همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی است (Fraser Institute, 2022).

۴- نقاط ضعف همکاری‌های ایران و بحرین

۴-۱- ناپایداری‌های سیاسی و اجتماعی

تاریخ منطقه غرب آسیا غالباً پر از چالش، آشوب، آشفتگی و ناپایداری‌های سیاسی و اجتماعی بوده است. کشورهای ایران و بحرین نیز از این موضوع مستثنا نبوده و ایران در سال ۱۳۵۷ ه.ش. شاهد انقلاب و بحرین در سال ۱۳۹۰ ه.ش. نیز شاهد اعتراضاتی بوده است. دو کشور ایران و بحرین در دهه‌های اخیر شاهد اعتراضات و اغتشاشاتی بوده‌اند که همین امر به نوبه خود تأثیراتی در عدم استمرار تعاملات بازرگانی و توقف سایر تبادلات اقتصادی آنان داشته است. علاوه بر ناپایداری‌های سیاسی و اجتماعی بحرین و ایران، ناپایداری‌های سیاسی و اجتماعی برخی دیگر

¹. Fraser Institute

از کشورها همچون عربستان و سوریه و عراق نیز تأثیرات بسزایی در همکاری‌های بازرگانی بازرگانان ایران و بحرین داشته است. به‌طور خلاصه اینکه بی‌ثباتی‌های سیاسی و اجتماعی دوره‌ای ایران و بحرین و هم‌پیمانان آنان تأثیر بسزایی در عدم همکاری‌های بازرگانان این دو کشور داشته است.

۲-۴-۲- فقدان اتاق بازرگانی مشترک

فعالیت اتاق بازرگانی ایران و بحرین که توسط شورای مشترک ایران و بحرین اداره می‌شد در سال ۱۳۹۰ متوقف شد. این در حالی است که این اتاق بازرگانی در سال ۱۳۸۷ طی برگزاری پنجمین جلسه شورای مشترک بازرگانان ایران و بحرین توافقنامه‌ای در جهت گسترش و افزایش روابط اقتصادی و ارتقا حجم مبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری میان دو کشور به امضاء رسانده بودند. مهم‌ترین مفاد این توافقنامه از قرار ذیل است (ایرنا، ۱۳۸۷/۲/۱۶):

۲-۴-۱- تبادل هیئت‌های تجاری و برگزاری همایش‌ها در جهت آشنایی و معرفی توانمندی‌ها و فرصت‌های مناسب سرمایه‌گذاری در دو کشور؛

۲-۴-۲- مشارکت شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران بحرینی در طرح‌ها و پروژه‌های در دست اجرای جمهوری اسلامی ایران به‌خصوص در حوزه پتروشیمی، نفت و گاز، هتل‌داری و گردشگری، ساخت‌وساز، صنایع، حمل‌ونقل هوایی، بانکداری، صنعت بیمه و غیره؛

۲-۴-۳- حضور شرکت‌های ایرانی در حوزه خدمات فنی و مهندسی طرف ایرانی در پروژه‌های عمرانی و زیربنایی بحرین؛

تبادل اطلاعات در مورد فرصت‌های سرمایه‌گذاری و مبادلات تجاری موجود در دو کشور از جمله مناقصات و دیگر پروژه‌های اقتصادی؛ برپایی نمایشگاه‌های تخصصی و بین‌المللی مشترک؛

۴-۲-۴- گسترش روابط تجاری و تسهیل سفر هیئت‌های تجاری و فعالیت‌های اقتصادی بین دو کشور از طریق ارائه تسهیلات روادید؛

۴-۲-۵- تأسیس مؤسسات مالی و بیمه‌ای مشترک در دو کشور؛

۴-۲-۶- ارتقا عملکرد شورای مشترک؛

۴-۲-۷- تلاش مضاعف برای تأسیس شرکت کشتیرانی و همچنین شرکت هواپیمایی مشترک بین دو کشور.

تنوع و گستردگی مفاد مزبور حکایت از تنوع ظرفیت‌های موجود و علاقه دو طرف ایرانی و بحرین در آن زمان جهت همکاری و تعامل دارد که از طریق اتاق بازرگانی مشترک دنبال می‌شد. جهت پیگیری اجرای توافقات مزبور به‌ویژه در زمینه اقتصادی لازم است تا اتاق بازرگانی مشترک دو کشور مجدداً تأسیس گردد. در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران با تمام کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس به جز عربستان و بحرین اتاق مشترک بازرگانی دارد. شاید مساحت اندک و جمعیت محدود کشور بحرین، اهمیت تأسیس اتاق بازرگانی با این کشور را کاهش دهد؛ اما در این رابطه می‌بایست به اشتراکات گسترده مردم بحرین با مردم ایران، مراودات اجتماعی و دینی آن‌ها، فاصله جغرافیایی اندک دو کشور و نیاز دو کشور به همکاری‌های بازرگانی توجه داشت. موارد مزبور از جمله نکات مهمی است که تأسیس اتاق مشترک بازرگانی بین دو کشور را بیش‌ازپیش به‌ویژه در آغاز فصل جدیدی از روابط ضروری می‌نماید.

۴-۳- عدم امکان تملک املاک غیرمنقول توسط اتباع در ایران

افراد خارجی در ایران امکان تملک املاک غیرمنقول ندارند. در واقع خارجی‌ها در ایران حتی برای خرید مواردی همچون سیم‌کارت دائمی یا اعتباری بلندمدت، ملک، اتومبیل و غیره به نام خود با چالش‌ها و دشواری‌هایی مواجه هستند. این موضوع همواره توسط خارجی‌های مقیم ایران یا خارجی‌هایی که به دلایلی همچون تحصیل یا بازرگانی به ایران آمدوشد می‌کنند، مورد انتقاد بوده است. آنان این مشکل را یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین عواملی عدم تمایل ورود سرمایه‌گذار خارجی به ایران می‌دانند. عدم امکان تملک املاک غیرمنقول توسط خارجی‌ها در ایران اگرچه به نظر می‌رسد که دارای ابعاد و دلایل امنیتی باشد اما می‌بایست توجه داشت که اثرگذاری بسیار زیادی در عدم ورود سرمایه‌گذاران خارجی به ایران و یا ترک آنان داشته است.

۴-۴- بروکراسی اداری در ایران

بازرگانی که تجربه بازرگانی با سایر کشورهای خارجی را دارند، هنگام ورود به ایران جهت تأمین کالا و صادرات آن، از بروکراسی اداری عریض و طویلی موجود تعجب می‌کنند. برخی از بازرگانان خارجی از تجربه تقاضای رشوه از برخی از ادارات ایرانی حکایت می‌کنند که از آن به فساد اداری تعبیر می‌شود. بایستی به این حقیقت اذعان داشت که بروکراسی اداری فرسایشی و برخی از موارد فساد اداری در ایران به عنوان یکی از نقاط ضعف جدی سیستم اداری این کشور به شمار می‌رود. بروکراسی اداری پیچیده و برخی موارد فساد اداری به‌ویژه در فرایند خرید کالاهای مصرفی، اخذ مجوز صادرات و ترخیص و تشریفات گمرکی آن موضوعی است که ممکن است بازرگانان بحرینی با آن در ایران مواجه شوند (Azadi, 2020).

می‌بایست به این نکته توجه داشت که فعالان اقتصادی بین‌المللی قبل از ورود به یک کشور برای انجام فعالیت‌های اقتصادی، شاخص‌های مختلفی را بررسی می‌کنند؛ یکی از این شاخص‌ها، شاخص ادراک فساد کشورها است. شاخص ادراک فساد (**Corruption Perception Index**) شاخصی است که رتبه فساد در بخش‌های عمومی یک کشور را در میان سایر کشورهای جهان نشان می‌دهد. سازمان شفافیت بین‌الملل با استفاده از شاخص ادراک فساد، کشورها را رتبه‌بندی می‌کند. در تازه‌ترین نسخه این گزارش، بحرین دارای رتبه ۷۸ و ایران نیز دارای رتبه ۱۴۹ است (Transparency International, 2022).

۴-۵- فرهنگ صادراتی ضعیف در ایران

رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در دیدار با فعالان اقتصادی به فرهنگ صادراتی ضعیف تولیدکنندگان و بازرگانان ایرانی اشاره داشتند. ایشان عنوان می‌دارند که بسته‌بندی نامناسب و کاهش کیفیت کالا از مشکلات مهم در صنعت تولید و صادرات کشور بوده است. رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در این رابطه عنوان می‌دارند:

«از آن طرف هم خود بخش صادرکنندگان و مسئولین این کار وظایفی دارند. همین کشورهایی که اشاره کردند صادرات عمده ما به این کشورهاست، بازخورد سوء عمل بعضی از صادرکنندگان، اینجا به ما می‌رسد. ارسال جنس نامرغوب، جنس بد، بسته‌بندی نامطلوب، تأخیر در رساندن، اینها بد است. آن شرکت‌هایی در دنیا موفق‌اند که صدسال است، صد و پنجاه سال است دارند محصول تولید می‌کنند و توانسته‌اند مشتری را راضی نگه دارند. فرض بفرمائید یک شرکت آلمانی یا یک شرکت سوئیسی از صد و پنجاه سال، صد و شصت سال قبل دارد یک جنسی را تولید می‌کند و می‌فرستد و همچنان در کشور ما و کشورهای دیگر مشتری دارد.

چرا؟ چون از جنس راضی هستند؛ به وقت می‌رسد، استحکام لازم را دارد، دوام لازم را دارد، زیبایی لازم را دارد، تنوع و تطور لازم را به تناسب پیشرفت زمان دارد. صادرکننده باید اینها را ملاحظه کند. این احتیاج به یک فرهنگ دارد؛ فرهنگ حسن عمل در تولیدی که می‌خواهد به خارج از کشور و خارج از مرزها برود» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۵/۲۶).

جملات بالا که متعلق به بیش از یک دهه گذشته است، حکایت از ضعف در حوزه تولید و صادرات کالا از جانب طرف ایرانی دارد که همچنان نیز ادامه دارد. فرهنگ صادراتی ضعیف سبب تخریب چهره بازرگانان ایرانی در میان بازرگانان خارجی به‌ویژه بازرگانان کشورهای همسایه به‌ویژه جهان عرب شده است. برخی از بازرگانان عربی کشورهای منطقه بر این باور هستند که بازرگانان ایرانی از قواعد بازرگانی بین‌المللی اطلاعات کمی داشته و هنوز در عرصه جامعه بین‌المللی بازرگانی، اجتماعی نشده‌اند. آنان بر این باور هستند که بازرگانان ایرانی در تعامل با سایر بازرگانان بین‌المللی از حیث تأمین و فروش کالا ضعف‌هایی دارند. این مشکلات می‌تواند در مسیر همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین نیز چالش‌هایی را به وجود آورد.

۴-۶- تحریم‌های آمریکا علیه ایران

تحریم‌های آمریکا یکی از مشکلات و بلکه موانع موجود در مسیر همکاری‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورها است. تحریم‌های آمریکا حوزه‌های مختلفی را شامل می‌شود؛ اما آنچه که در زمینه فعالیت‌های اقتصادی چالش‌آفرینی می‌کند تحریم‌های بانکی و تحریم کشورها و افرادی است که با ایران همکاری اقتصادی دارند.

از میان تحریم‌های مزبور تحریم‌های بانکی یکی از مهم‌ترین نقاط ضعف در تمام حوزه‌های همکاری‌های اقتصادی کشورها با جمهوری اسلامی ایران است؛ زیرا این موضوع نقل و انتقالات مالی بین طرفین ایرانی و خارجی را با مشکل مواجه می‌سازد. تحریم‌های بانکی سبب گردیده تا پرداخت‌های مالی با مشکلاتی مواجه شده و طرفین جهت تسویه حساب با خود به شیوه‌های مختلفی همچون تهاتر، پرداخت پول نقد، معامله با صرافی‌ها و غیره رو آورند.

تحریم بیمه کشتی‌ها نیز تا حدودی برطرف گردیده است. تحریم کشورهایی که با ایران همکاری اقتصادی می‌کنند نیز مربوط به همکاری‌های کلان مالی است. در این رابطه فعالیت‌های خرد مالی و بازرگانی افراد شامل تحریم‌های آمریکا نمی‌گردد؛ چه اینکه تحریم‌های مالی آمریکا تمام عرصه‌های بازرگانی را شامل نمی‌شود؛ بلکه برخی از حوزه‌های حساس مرتبط با فعالیت‌های نظام و موشکی و هسته‌ای شامل تحریم‌های آمریکا می‌شود و برخی دیگر از حوزه‌ها همچون مواد غذایی و بخش قابل توجهی از عرصه پزشکی تحریم نیستند.

۴-۷- رتبه پایین آزادی اقتصادی ایران

بر اساس گزارش ۲۰۲۲ موسسه فریزر، جایگاه ایران از حیث آزادی اقتصادی در میان ۱۶۵ کشور در ردیف ۱۵۹ قرار دارد. بر اساس داده‌های این گزارش، ایران در تجارت آزاد بین‌المللی از میان ۱۶۵ کشور در رتبه ۱۶۴ قرار دارد. این ضعف ساختار اقتصادی ایران مانع بزرگی در جذب سرمایه‌های خارجی و تمایل کشورهای دیگر برای همکاری اقتصادی با آن است (Fraser Institute, 2022).

۴-۸- انگاره‌های ذهنی غیریت ساز

نقطه‌ضعفی که از دیرباز گریبان‌گیر ایران و اغلب کشورهای عربی به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس بوده، انگاره‌های نژادپرستانه در اذهان آنان بوده است. تقسیم‌بندی عرب و عجم اطلاق‌های تحقیرآمیز این عبارات در گذشته و حتی امروز، نشان‌دهنده صحت این مدعا است. تمسخر عرب‌ها توسط برخی از ایرانیان و تمسخر ایرانیان نیز توسط برخی از عرب‌ها مطلب محوری این بحث است که در گذشته پررنگ‌تر از امروزه بود. در واقع در گذشته این تقابل عرب و عجم بسیار بیشتر از امروز بود؛ اما امروزه به دلیل افزایش همکاری‌های کشورها با همدیگر و همچنین افزایش نیاز کشورها به همدیگر و همچنین افزایش تعاملات این جوامع، انگاره‌های ذهنی نژادپرستانه عرب‌ها و عجم‌ها نسبت به یکدیگر کمتر شده است. این موضوع نسبت به جوامع ایرانی و بحرینی نیز صدق می‌کند. انگاره‌های ذهنی نژادپرستانه جوامع بحرین و ایران نسبت به یکدیگر کاهش یافته اما کاملاً از بین نرفته است.

۴-۹- پیروی بحرین از سیاست‌های عربستان

یکی از موانع در همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین، پیروی قابل توجه بحرین از عربستان در راهبردهای سیاسی، امنیتی و اقتصادی به‌ویژه در حوزه خارجی است. در واقع سیاست خارجی بحرین به‌نوعی تابع سیاست خارجی عربستان سعودی است؛ بدین صورت که اگر روابط ایران و عربستان بهبود یابد عربستان ایران و بحرین نیز به تبع آن بهبود می‌یابد (Cafiero, 2024).

۴-۱۰ اقتصاد وابسته بحرین

یکی از ضعف‌های ساختاری اقتصاد بحرین، اقتصاد وابسته این کشور است. اقتصاد بحرین در اغلب حوزه‌ها وابسته است و این موضوع در بخش مواد غذایی که حوزه‌ای حساس و مهم برای کشورها به شمار می‌رود نیز بسیار شدیدتر از سایر بخش‌ها است. این کشور بخش اعظمی از مواد غذایی خود را وارد می‌سازد. در عرصه‌هایی غیر از مواد غذایی نیز این کشور از حیث تولید کمی و کیفیت تولید نیز با ضعف‌های مهمی مواجه است و همین امر موجب ناتوانی رقابتی کالاهای تولیدی با کالاهای خارجی (به جز در چند مورد محدود همچون آلومینیوم) گردیده است.

۴-۱۱- وجود اتباع بانفوذ غیربحرینی در ساختار اقتصادی بحرین

برخی از اتباع خارجی که به بحرینی ورود یافته‌اند، توانسته‌اند در ساختار اقتصادی این کشور در رده‌های میانی بانفوذ و اثرگذار شوند و شبکه از قدرت و روابط را در میان خود شکل دهند. این شبکه روابط در برخی مواقع مشکلات و موانعی را در مسیر فعالیت‌های اقتصادی و اداری شهروندان بحرینی و سایر اتباع به وجود می‌آورد؛ برای نمونه اتباع هندی در بسیاری از ساختارهای اداری و اقتصادی بحرین نفوذ، اثرگذاری و دارای شبکه ارتباطی قابل توجهی دارند که این برخی مواقع حتی برای شهروندان بحرینی نیز مشکل ساز می‌شود.^۱

^۱ تعداد شاغلان اتباع خارجی در بحرین بیش از اشتغال بحرینی‌ها است. چه اینکه در برخی از ساختارهای اداری و اقتصادی بحرین اتباع خارجی نفوذ و اثرگذاری بیشتری دارند؛ برای مثال اغلب کارمندان و کارکنان موسسه‌های اداری و بازرگانی بحرین هندی‌ها و پاکستانی‌ها هستند (جعفری، ۱۳۹۶: ۱۵) و در بحرین معروف است که هندی‌ها نفوذ بسیار زیادی دارند.

۵- فرصت‌های همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین

به فراخور اشتراکات تاریخی، دینی، فرهنگی و امتیازات جغرافیایی و بافتار اجتماعی دو کشور ایران و بحرین، فرصت‌های همکاری قابل توجهی پیش روی دو کشور وجود دارد که در ذیل به برخی از مهم‌ترین این فرصت‌ها اشاره می‌شود.

۵-۱- سرمایه‌گذاری

همان‌گونه که پیش‌تر نیز بدان اشاره شد، بحرین نیز همانند سایر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در عرصه جذب سرمایه‌گذاری خارجی، امتیازاتی را به سرمایه‌گذار خارجی اختصاص می‌دهد. امکان تملک دارایی، امکان اخذ تابعیت، تسهیل روند اداری سرمایه‌گذاری، ارائه زمین‌های مناطقی خاص جهت فروش به سرمایه‌گذاران خارجی و غیره از جمله این امتیازات است.

۵-۲- بازرگانی

بازرگانی میان ایران و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یکی از موضوعاتی است که حتی در دوران قطع همکاری‌های سیاسی نیز غالباً ادامه می‌یابد. برای نمونه ایران و امارات در موضوعات مختلفی همچون موضوع جزایر سه‌گانه با یکدیگر اختلاف نظر داشته و در پاره‌ای موارد نیز در نبردهای نیابتی در سوریه و یمن در مقابل همدیگر قرار گرفتند؛ اما هیچگاه فعالیت‌های بازرگانی با همدیگر را متوقف نکردند. این موضوع نیز تا حدودی در مورد بحرین صدق می‌کند؛ بدین معنا که در طول دهه گذشته که روابط سیاسی تهران و منامه قطع گردید، فعالیت‌های بازرگانی محدودی توسط بازرگانی غیردولتی دو کشور صورت می‌پذیرفت. این امر حکایت از مقرون‌به‌صرفه بودن فعالیت‌های بازرگانی در شرایط

و دوره‌های زمانی مختلف است. در واقع چنین می‌توان عنوان داشت که فعالیت بازرگانی فعالیتی برای تمام فصول روابط ایران و بحرین است. این امر نیز {همان‌گونه که پیش‌تر نیز بیان گردید} به سبب نیاز ایران به بازار مصرف محصولات تولیدی و تأمین ارز موردنیاز کشور، نیاز بحرین به تأمین مواد غذایی در کمترین زمان و کمترین قیمت ممکن، فاصله جغرافیایی اندک و غیره بوده است. از این رو شایسته است تا این فعالیت بیش‌ازپیش مورد توجه فعالان اقتصادی دو کشور قرار گیرد. جهت درک ظرفیت‌های بازرگانی بین دو کشور، جدول ذیل جهت بررسی میزان واردات بحرین از ایران و میزان صادرات بحرین به ایران ارائه می‌شود.

جدول شماره (۲): جدول درآمدهای حاصل از واردات و صادرات کشور بحرین

سال	واردات		صادرات	
	دینار بحرین	دلار آمریکا	دینار بحرین	دلار آمریکا
۲۰۱۲	۹.۵۱۱.۰۸۵	۲۵.۲۹۵.۴۳۳	۳۳.۴۸۲.۸۹۹	۸۹.۰۵۰.۲۶۳
۲۰۱۳	۵.۹۳۸.۶۲۷	۱۵.۷۳۱.۴۶۳	۲.۰۰۸.۷۹۲	۵.۳۲۱.۳۰۲
۲۰۱۴	۶.۹۱۱.۶۰۵	۱۸.۳۰۸.۸۸۶	۲.۱۹۸.۷۸۶	۵.۸۲۴.۶۰۰
۲۰۱۵	۷.۲۷۳.۵۷۵	۱۹.۲۶۷.۷۴۹	۲.۶۸۰.۵۱۳	۷.۱۰۰.۶۹۷
۲۰۱۶	۷.۲۶.۲۶۸	۱۸.۶۵۵.۰۸۶	۷۱۸.۸۱۲	۱.۹۰۸.۷۳۱
۲۰۱۷	۴.۶۹۶.۷۱۸	۱۲.۴۹۱.۲۷۲	۳۷۲.۳۹۷	۹۹۰.۴۱۷
۲۰۱۸	۵.۷۳۸.۰۶۶	۱۵.۲۵۶.۳۲۵	۳۰۹.۶۰۸	۸۲۳.۴۲۴
۲۰۱۹	۴.۲۴۰.۶۴۸	۱۱.۲۷۸.۳۱۸	۱۶.۳۸۴	۴۳.۵۷۳
۲۰۲۰	۴.۵۴۸.۰۰۱	۱۲.۰۹۵.۷۴۷	۱۰.۴۹۹	۲۷.۹۲۲
۲۰۲۱	۵.۸۵۵.۹۸۸	۱۵.۶۲۰.۰۷۶	۱۶۰.۳۱۱	۴۲۶.۳۵۸
۲۰۲۲	۵.۵۱۱.۷۴۸	۱۴.۶۵۸.۹۰۳	۲۲۲.۶۸۰	۵۹۲.۲۳۵

(Information and eGovernment authority, n.d.)

۵-۳- گردشگری

دو کشور بحرین و ایران از ظرفیت‌های قابل توجهی برای گردشگری برخوردار هستند. بحرین از حیث جذب گردشگر در سالیان اخیر رشد قابل توجهی داشت و حتی توانست بسیاری از شهروندان کشورهای شورای همکاری خلیج فارس را نیز به خود جذب کند. جمهوری اسلامی ایران نیز از چند جهت از ظرفیت‌های گردشگری قابل توجهی برخوردار است. وجود اماکن زیارتی همچون حرم مطهر حضرت علی ابن موسی الرضا (ع) و سایر اماکن مقدس زیارتی سبب رونق گردشگری مذهبی به‌ویژه از جانب شهروندان شیعه بحرین گردیده است. ارائه خدمات پزشکی ارزان‌قیمت و مطلوب به‌ویژه در حوزه زیبایی سبب ظهور پدیده گردشگری سلامت در ایران گردیده است. این حوزه نیز در دهه اخیر با استقبال قابل توجهی از جانب کشورهای عربی منطقه مواجه گردیده است. وجود اماکن تاریخی به همراه مناطق طبیعی چهارفصل نیز از ظرفیت‌های قابل توجهی گردشگری سیاحتی در ایران است که در این رابطه نیز می‌توان همکاری‌های قابل توجهی با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از جمله بحرین برای فعالیت‌های گردشگری انجام داد.

۵-۴- صنعت انرژی

بحرین به دلیل مجمع‌الجزایری بودن و تشکیل شدن از ۳۳ جزیره کوچک و بزرگ، ظرفیت‌های بسیاری در بهره‌گیری‌های مختلف از این جزایر دارد. برخی جزایر این کشور از آب و خاک مناسب و کافی برای کشاورزی برخوردار هستند. برخی جزایر دیگر دارای چشمه‌های آب شیرین هستند. بعضی دیگر از جزایر همانند جزیره «ستره» کانون و منبع نفت بوده‌اند. جزایر «حوار» نیز از جمله جزایر معروفی است

که دارای منابع عظیم گاز است. در ابتدا می‌بایست عنوان داشت که صنعت انرژی بحرین کمتر شناخته شده است این در حالی است که بحرین نخستین کشور حاشیه جنوبی خلیج فارس است که در آن نفت کشف شد. اولین چاه نفت در سال ۱۹۳۲ م در نزدیکی «جبل الدخان» حفر شد و روزانه ۴۰۰ بشکه نفت تولید استخراج می‌کرد. نخستین بار نیز در سال ۱۹۴۸ م گاز طبیعی در این کشور کشف شد (Bapco, 2017).

در پی کشف نفت، شرکت نفت بحرین تأسیس گردید و اولین محموله نفت خود را در سال ۱۹۳۴ صادر کرد و بدین صورت صنعت نفت بحرین عملاً شروع بکار کرد. پالایشگاه نفت بحرین نیز در سال ۱۹۳۶ م به نام «باپکو» افتتاح شد و به سرعت رشد کرد. دو سال پس از افتتاح پالایشگاه نفت بحرین، اولین پمپ بنزین در این کشور احداث شد. تولید نفت بحرین در سال ۱۹۷۱ م به ۳۵۰۰۰ بشکه در روز رسید و در پی آن نیز چاه‌های جدیدی اکتشاف و حفاری گردید. برای مثال میدان نفتی «عوالی» که بعداً به «میدان نفتی بحرین» شهرت یافت حدود ۴۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و ۸۰٪ خاک بحرین را شامل می‌شود. پنج سال پس از خروج انگلستان از خلیج فارس و به استقلال رسیدن بحرین، دولت این کشور با خرید ۶۰٪ سهام شرکت باپکو از سهامداران اصلی یعنی «سوکال» و «تگراکوکنترل» این شرکت را به دست گرفت. کمی بعد شرکت ملی نفت بحرین «بوناکو» تأسیس شد (نوروزعلی، ۱۳۹۴). دولت بحرین در سال ۱۹۸۰ م تمام سهام این شرکت را به تملک خود درآورد. سال‌های پایانی قرن بیستم برای صنعت نفت بحرین سال‌های پیشرفت و ترقی بود. در این سال‌ها تولید نفت افزایش یافت و چندین شرکت نفتی از جمله تجارت بازاریابی نفت و تأسیسات مایع کردن گاز تأسیس شدند.

پس از اتمام نفت بحرین پالایشگاه باپکو به تصفیه نفت کشورهای شورای همکاری خلیج فارس پرداخت و تا الآن نیز مشغول به فعالیت است. آمونیاک و متانول از تولیدات این پالایشگاه است. پس از مدتی و با کشف میدان مشترک نفتی «ابوسعفه» با عربستان، پالایشگاه باپکو جان تازه‌ای به خود گرفت؛ چراکه عربستان به استخراج ۱۵۰ هزار بشکه نفت از میدان مشترک ابوسعفه و ۵۰ هزار بشکه استخراج روزانه از میدان بحرین، روزانه ۲۰۰ هزار بشکه نفت برای تصفیه به پالایشگاه تزریق می‌کند (سعید، ۲۰۱۷). شرکت ملی نفت بحرین «بنوکو»، به ریاست خاندان آل خلیفه در سال ۱۹۸۵ م با مشارکت شرکت «کالتکس» (۲۷٪) و شرکت نفت «بریتیش پترولیوم» (۱۳٪) توانست شرکت «بافکو» را در جهت تأمین سوخت هواپیما تأسیس کند. این خود منبع درآمد جدیدی برای خاندان آل خلیفه ایجاد کرد. حکومت آل خلیفه در نهایت در سال ۱۹۹۷ م مالک تمام سهام پالایشگاه تصفیه نفت بحرین شد (Bapco, 2014).

۵-۵- صنعت آلومینیوم

نظام بحرین از درآمدهای ناشی از فروش محصولات نفتی و پتروشیمی کارخانه آلومینیوم «ALBA»^۱ را در سال ۱۹۶۸ م در بحرین بنیان گذاشت و بدین ترتیب صنعت آلومینیوم در این کشور شروع به کار کرد. در حال حاضر صنعت آلومینیوم دومین صنعت مهم و راهبردی بحرین به شمار می‌رود. کارخانه البا در منطقه غرب آسیا بزرگ‌ترین و در جهان جزء ده کارخانه بزرگ آلومینیوم به شمار می‌رود (سعدالدین، ۲۰۱۴). در حال حاضر البا یک کارخانه بزرگ ذوب و استخراج آلومینیوم است که در سال ۱۹۷۱ م با ظرفیت ۱۲۰ هزار تن در سال آغاز به فعالیت

^۱ Aluminium Bahrain

کرد. این کارخانه پس از چندی با ظرفیت ۱۶۵ هزار تن به کار خود ادامه داد و در سال ۲۰۱۲م به ۸۹۰۲۱۷ تن در سال رسید (سعدالدین، ۲۰۱۴). این کارخانه سنگ‌های معدنی حاوی آلومینیوم را که از استرالیا به این کشور آورده می‌شود را ذوب کرده و آلومینیوم آن‌ها را استخراج می‌کند. در سال ۱۹۸۴م یک کارخانه بزرگ نورد آلومینیوم هم در این کشور تأسیس شد و سه کارخانه دیگر نیز هم‌اکنون به کار تولید محصولات نهایی ساخته شده از آلومینیوم مشغول هستند. کارخانه‌ای دیگر هم برای ذوب و استخراج اولیه آهن از سنگ‌آهن، با ظرفیت چهار میلیون تن در سال در جزیره‌ای مصنوعی در شرق منامه ساخته شده است (پترون، ۲۰۱۴). این صنعت توانست در سال ۲۰۱۳م با تولید ۹۱۲۷۰۰ تن آلومینیوم رکورددار تولید آلومینیوم در منطقه باشد (سعید، ۲۰۱۷). تولید انبوه آلومینیوم کارخانه البا موجب گردیده تا این صنعت از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین کارخانه‌های تأمین‌کننده آلومینیوم جهان شناخته شود. این کارخانه همچنین بزرگترین کارخانه ذوب تک سایتی جهان به شمار می‌رود (Al Baqali, 13.10.2024).

۵-۶- توسعه تعاملات برون‌مرزی

تعامل اقتصادی با بحرین همانند تعامل اقتصادی با امارات می‌تواند برای ایران فرصت تعاملات برون‌مرزی در عرصه اقتصادی را فراهم سازد. همان‌گونه که پیش‌تر نیز عنوان گردید، حضور اتباع خارجی و حضور فعال و مؤثر آنان در ساختار اقتصادی به‌ویژه عرصه بازرگانی بحرین می‌تواند فرصتی برای بازرگانان ایرانی جهت تعامل با بازرگانان سایر کشورها باشد (جعفری، ۱۳۹۶: ۱).

۵-۷- تهدیدهای همکاری‌های ایران و بحرین

در کنار فرصت‌های موجود در همکاری‌های ایران و بحرین، تهدیداتی نیز در این مسیر وجود دارد که می‌بایست بدان توجه داشت. برخی از مهم‌ترین تهدیدهای احتمالی در مسیر همکاری‌های اقتصادی شهروندان بحرینی و ایرانی در ذیل از قلم می‌گذرد.

۵-۸- حضور رژیم صهیونیستی در بحرین

پس از عادی‌سازی امارات با رژیم صهیونیستی، در تاریخ ۱۵ سپتامبر ۲۰۲۰ پیمان صلح بحرین و رژیم صهیونیستی در کاخ سفید به امضا رسید. صلح منامه با تل‌آویو حضور صهیونیست‌ها به بحرین را به دنبال داشته است. از این‌رو از نظر مقامات ایرانی، عادی‌سازی کشورهای امارات و بحرین با رژیم صهیونیستی موانع و چالش‌هایی بر سر همکاری‌های ایران با این کشورها به وجود می‌آورد؛ چراکه از نظر ایران، رژیم صهیونیستی غالباً در پوشش شرکت‌ها و فعالیت‌های اقتصادی به اقدامات امنیتی می‌پردازند، بنابراین این احتمال وجود دارد که بازرگانان و شهروندان ایرانی مقیم بحرین به دام تورهای اطلاعاتی شرکت‌های صهیونیستی افتاده و مخاطراتی متوجه آنان و کشور گردد. چه اینکه همکاری بازرگانان ایرانی با شرکت‌های اقتصادی که هویت اسرائیلی آنان پنهان است ممکن است اطلاعاتی اقتصادی در اختیار رژیم صهیونیستی قرار دهد. این نکته نیز می‌بایست بیان شود که از نظر مقامات کشورهای حاشیه خلیج فارس همچون بحرین، همکاری با ایران نیز خالی از نگرانی نیست.

۵-۹- ایران‌هراسی

همان‌گونه که پیش‌تر عنوان گردید، از نظر مقامات کشورهای حاشیه خلیج فارس، هرگونه تعامل با ایران خالی از نگرانی نیست. در واقع ایران‌هراسی یکی از نگرانی‌های کشورهای عربی در تعامل با ایران است. ایران‌هراسی موضوع جدیدی در منطقه غرب آسیا نیست؛ بلکه راهبردی بوده که غرب و آمریکا تلاش داشته‌اند تا از رهیافت آن مانع از توسعه روابط کشورهای و بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی با جمهوری اسلامی ایران شوند. در دهه اخیر نیز آمریکا به همراه شرکای غربی خود با گسترش موج ایران‌هراسی، به فروش تسلیحات به شرکای منطقه‌ای خود پرداخته و از حیث روانی مقامات و شهروندان کشورهای شورای همکاری خلیج فارس را از همکاری با ایران برحذر داشته‌اند. تهدید به وضع تحریم علیه شرکت‌های خارجی که با ایران همکاری اقتصادی دارند از جمله تهدیدات آمریکا در این زمینه است (عسگرخانی و بابایی، ۱۳۹۱: ۱۶۹).

۶- راهبردهای تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین

در این قسمت از پژوهش تلاش شده است تا بر اساس مطالعه نقاط چهارگانه قوت - ضعف - فرصت - تهدید همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین، پیشنهادهایی در قالب راهبرد جهت تقویت همکاری‌های اقتصادی این دو کشور ارائه گردد. این راهبردها از قرار ذیل هستند:

۱-۶- بررسی فرصت‌ها در تمام حوزه‌ها

گام نخست در تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و بحرین، شناسایی فرصت‌های اقتصادی موجود در تمام حوزه‌ها است. اگرچه قطعاً تمام حوزه‌های اقتصادی مورد تعامل و همکاری دو کشور قرار نخواهد گرفت؛ اما با این وجود لازم است تا در گام نخست با شناخت کامل از فرصت‌ها و ظرفیت‌های موجود در دو کشور قدم در تعامل و همکاری گذاشت.

۲-۶- بررسی مزیت‌های رقابتی در تمام حوزه‌ها

پس از بررسی فرصت‌های اقتصادی تمام حوزه‌های موجود کشورهای همدیگر، بررسی مزیت‌های رقابتی موجود هریک از این فرصت‌ها گام مهم دیگری است که در این زمینه می‌بایست برداشته شود. با بررسی مزیت‌های رقابتی موجود دو کشور در قبال همدیگر، همکاری‌های دو کشور برای همدیگر جذاب‌تر به نظر خواهد رسید و این امر سرعت همکاری‌ها را افزایش خواهد داد.

۳-۶- تأسیس اتاق بازرگانی مشترک

بررسی فرصت‌ها و مزیت‌های رقابتی کشورها یکی از مأموریت‌های اتاق‌های بازرگانی است. از این رو لازم است تا در مراحل مقدماتی همکاری، گام‌هایی جهت تأسیس اتاق بازرگانی برداشته شده و بار دیگر اتاق بازرگانی مشترک دو کشور ایران و بحرین مجدداً فعالیت خود را آغاز سازد.

۶-۴- اجرای توافقنامه همکاری تجاری دهه ۸۰

همان‌گونه که در متن نیز ذکر گردید، در سال ۱۳۸۷ اتاق بازرگانی ایران و بحرین توافقنامه همکاری تجاری با مفاد مزبور به امضاء رساندند اما پس از قطع روابط سیاسی در سال ۱۳۹۰ به فراموشی سپرده شد. با توجه به اینکه توافقنامه مزبور دارای مفاد مهمی است، شایسته است تا پس از راه اندازی مجدد اتاق بازرگانی مشترک ایران و بحرین، مجدداً در دستور کار دو کشور قرار گیرد.

۶-۵- برگزاری نمایشگاه‌های مشترک

باتوجه به ویژگی مکمل بودن ساختار اقتصادی ایران و بحرین و اشتراکات قابل توجه برخی از جامعه بازرگانان ایرانی و بحرینی با یکدیگر، برگزاری نمایشگاه‌های مشترک منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله اقداماتی است که می‌تواند موجب هم‌افزایی اقتصادی و بازرگانی دو کشور می‌گردد.

۶-۶- آغاز همکاری‌های اقتصادی دانش‌بنیان

در چند سال اخیر کشورهای حاشیه خلیج فارس نقش دانش در حوزه‌های مختلف فعالیت‌های خود را افزایش داده‌اند. دانش‌بنیان‌شدن فعالیت‌ها راهبردی است که این کشورها همچون عربستان و امارات در پروژه‌های مختلف خود به‌ویژه فعالیت‌های اقتصادی دنبال می‌کنند. بحرین نیز این مسیر را آغاز کرده است. با توجه اینکه شعار سال جمهوری اسلامی ایران نیز به تولید دانش‌بنیان مرتبط است، شایسته است تا در زمینه تولیدات دانش‌بنیان همکاری‌هایی با کشور بحرین صورت پذیرد. این همکاری‌ها نیز شایسته است از همکاری‌های دانشگاهی آغاز شود.

۶-۷- تقویت اشتراکات و کاهش اختلافات

اگرچه شاید در نگاه نخست راهبرد تقویت اشتراکات و کاهش اختلافات راهبردی کلان و جهان‌شمول باشد؛ اما لازم است این نکته در این قسمت مورد تأکید قرار گیرد؛ زیرا تجربه تاریخ تعاملات ایران و بحرین نشان می‌دهد که دو کشور ایران و بحرین علی‌رغم اشتراکات بسیار زیاد، برخی اختلافات سیاسی بین آنان وجود دارد که مخالفان روابط دو کشور، با تمرکز بر این نقاط افتراق و اختلاف، در دهه‌های گذشته موجبات واگرایی دو کشور را فراهم آورده بودند. از این رو لازم است مقامات تهران و منامه در تقویت اشتراکات و کاهش اختلافات تلاش‌های جدی به عمل آورند تا زمینه‌های همکاری‌های دولت و ملت‌های این دو کشور به‌ویژه در حوزه اقتصاد بیش‌ازپیش فراهم آید.

۶-۸- تمرکز بر فعالیت‌های بازرگانی، خدماتی و عمرانی

در دهه اخیر عمده فعالیت‌های کشور بحرین بر پایه فعالیت‌های بازرگانی و خدماتی و عمرانی بوده از این رو شایسته است بر این حوزه‌های همکاری تمرکز بیشتری شود؛ چراکه ظرفیت‌ها لازم در دو کشور ایران و بحرین در زمینه نیاز و تأمین وجود دارد.

۶-۹- توسعه تعامل بخش‌های خصوصی

تنوع‌سازی اقتصاد و تقویت بخش خصوصی یکی از اولویت‌های بحرین برای خروج از اقتصاد تک‌محصولی است. از سویی نیز ایران به دنبال همیشگی کردن تعاملات اقتصادی خود با کشورها است تا فارغ از کیفیت روابط سیاسی همچنان استمرار یابد (همانند وضعیت کنونی همکاری‌های اقتصادی ایران و امارات).

از این رو شایسته است روابط بخش خصوصی دو کشور تقویت یابد؛ زیرا بخش‌های خصوصی در سرتاسر جهان دارای وابستگی کمتری به نهادهای سیاسی بوده و تأثیر کمتری از تنش‌های سیاسی می‌یابند. از این رو این شایسته است روابط بخش خصوصی دو کشور جهت پایداری همکاری‌های سیاسی تقویت یابد.

جدول شماره (۳): راهبردهای همکاری اقتصادی ایران و بحرین بر اساس تکنیک سوات

نقاط قوت	نقاط ضعف
<p>اشتراکات گسترده</p> <p>فاصله جغرافیایی اندک</p> <p>شبکه بازرگانان بین‌المللی در بحرین</p> <p>امکان تسلط ملک در بحرین</p> <p>قیمت رقابتی کالاهای ایرانی</p> <p>تنوع کالا در ایران</p> <p>رتبه بالای آزادی اقتصادی بحرین</p>	<p>ناپایداری‌های سیاسی و اجتماعی</p> <p>فقدان اتاق بازرگانی مشترک</p> <p>عدم امکان تسلط املاک غیرمستقل توسط اتباع در ایران</p> <p>بروکراسی و فساد اداری در ایران</p> <p>فرهنگ صادراتی ضعیف در ایران</p> <p>تحریم‌های آمریکا علیه ایران</p> <p>رتبه پایین آزادی اقتصادی ایران</p> <p>انگاره‌های ذهنی غیریت ساز</p> <p>پیروی بحرین از سیاست‌های عربستان</p> <p>اقتصاد وابسته بحرین</p> <p>وجود اتباع بانفوذ غیر بحرینی در ساختار اقتصادی بحرین</p>
فرصت‌ها	تهدیدها
<p>سرمایه‌گذاری</p> <p>بازرگانی</p> <p>گردشگری</p> <p>صنعت انرژی</p> <p>صنعت آلومینیوم</p> <p>توسعه تعاملات برون‌مرزی</p>	<p>ایران‌هراسی</p> <p>حضور رژیم صهیونیستی در بحرین</p>
راهبردها	
<p>بررسی فرصت‌ها در تمام حوزه‌ها</p> <p>بررسی مزیت‌های رقابتی در تمام حوزه‌ها</p> <p>تأسیس اتاق بازرگانی مشترک</p> <p>اجرای توافقنامه همکاری تجاری دهه ۸۰</p> <p>برگزاری نمایشگاه‌های مشترک</p> <p>آغاز همکاری‌های اقتصادی دانش‌بنیان</p> <p>تقویت اشتراکات و کاهش اختلافات</p> <p>تمرکز بر فعالیت‌های بازرگانی، خدماتی و عمرانی</p> <p>توسعه تعامل بخش‌های خصوصی</p>	

نتیجه‌گیری

با مذاقه نقاط قوت شاکله اقتصادی ایران و بحرین این نتیجه به دست آمد که ساختار اقتصادی این دو کشور بسیار می‌توانند مکمل یکدیگر باشند؛ چراکه در برخی از عرصه‌ها ایران به بازار بحرین نیاز دارد و برخی دیگر از حوزه‌ها بحرین نیازمند بازار ایران است. با بررسی فرصت‌های موجود پیش روی دو کشور ایران و بحرین این نتیجه به دست آمد که فرصت‌های قابل توجهی در حوزه‌های مختلف صنعتی و غیرصنعتی برای همکاری به‌ویژه در حوزه بازرگانی کالاهای مصرفی پیش روی این دو کشور وجود دارد. در بیان نقاط ضعف همکاری‌های اقتصادی دو کشور می‌بایست به تحریم‌های آمریکا، ضعف بازرگانی ایرانیان و تأثیرپذیری بسیار زیاد از بی‌ثباتی سیاسی اشاره کرد. تهدیدها و چالش‌های موجود در پیش روی مقامات منامه و تهران در تعاملات اقتصادی و همکاری‌های بازرگانی نیز از سیاست خارجی این دو کشور نشأت می‌گیرد. در واقع پاره‌ای از تصمیمات این دو کشور در عرصه سیاست خارجی سبب تهدیدآفرینی در این مسیر گردیده است. همه این موارد در حالی است که با اتخاذ راهبردهایی همچون بررسی فرصت‌ها و مزیت‌های رقابتی هر دو کشور از رهیافت تأسیس مجدد اتاق بازرگانی مشترک و همچنین برگزاری نمایشگاه‌های مشترک و غیره می‌توان از فرصت‌های موجود به‌خوبی بهره برد.

پیشنهادی که نویسندگان این پژوهش به سایر پژوهشگران دارند این است که در رابطه با این موضوع همچنان مباحث انجام نشده بسیار زیادی وجود که شایسته است سایر پژوهشگران جنبه‌های کمی سایر موضوعات را بیشتر مورد توجه قرار

دهند. رجوع به تجربیات فعالان اقتصادی دو کشور رهیافت مهمی است که سایر پژوهشگران می‌بایست دنبال کنند.

منابع

۱. ایرنا، (۱۳۸۷/۲/۱۶)، اتاق‌های بازرگانی ایران و بحرین توافقنامه همکاری تجاری امضا کردند، قابل مشاهده در سامانه ذیل: <https://www.irna.ir>
۲. بیگی، علیرضا (۱۳۹۷). سیاست و حکومت در بحرین، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۳. جعفری، محمد (۱۳۹۶). فرصت‌های راهبردی در روابط اقتصادی ایران و بحرین، تهران، انتشارات تدبیر اقتصاد.
۴. پترون، (۲۰۱۴). «تاریخچه نفتی کشور بحرین»، تاریخ مشاهده (۱۳۹۶/۲/۱۴)، قابل مشاهده در سامانه: <http://yon.ir/ZBBHc>
۵. حاتمی، محمدرضا، بیگی، علیرضا، صادقی، احمدعلی. (۱۴۰۱). راهکارهای تقویت همگرایی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و سوریه. فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام. ۱۴۰۱؛ ۱۲ (۱): ۱۵۳-۱۷۹. قربانی، مصطفی؛ غفاری، سلیمان و کارگر شورکی، علی (۱۳۹۹). راهبردنگاری نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت اسلامی با تحلیل SWOT، فصلنامه علمی مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال نهم، شماره ۱، پیاپی ۳۳، صص ۱۷۶-۱۵۶.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰/۵/۲۶). بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور، قابل مشاهده در سامانه ذیل:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17022>
۷. سعدالدین، اسماء، (۲۰۱۴). «شركة أَلْمِنِیوم البحرین "البا" ...أكبر الشركات الصناعیة فی الشرق الوسط»، تاریخ مشاهده (۱۳۹۵/۱۲/۲۸)، قابل مشاهده در سامانه:

۸. سعید. نزیهه (۲۰۱۷). ۱۰ حقائق اقتصادی عن البحرين. تاریخ مشاهده (۱۴۰۳/۷/۲۴)، قابل مشاهده در سامانه ذیل:

<https://raseef22.net/article/4900-bahrain-economic-facts>

۹. عسگرخانی، ابومحمد و بابایی، محمود (۱۳۹۱). امنیت هستی شناختی و مسائل امنیتی خلیج فارس بعد از انقلاب اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش های سیاسی جهان اسلام، دوره: ۲، شماره: ۴.

۱۰. گوهری مقدم، ابوزر، بیگی، علیرضا و فرهنگ، فرشاد، ارائه راهبردهای تقویت همکاری های ایران و عراق با تأکید بر نقاط قوت - ضعف؛ فرصت - تهدید، فصلنامه علمی مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۱۱، شماره ۴، شماره پیاپی ۴۴، دی ۱۴۰۱، صص ۳۱-۵۸.

۱۱. نوروز علی، محمدحسین، (۱۳۹۴). «صنعت نفت بحرین»، تاریخ مشاهده <http://yon.ir/dBvhj>، قابل مشاهده در سامانه ذیل:

12. Abdi, Alireza. Ashouri, Maharamali. Jamalpour, Ghorban. Sandoosi, Seyd Mohammad (2013). OVERVIEW SWOT ANALYSIS METHOD AND ITS APPLICATION IN ORGANIZATIONS. SINGAPOREAN Journal Of BUSINESS ECONOMICS, AND MANAGEMENT Studies VOL.1, NO.12, 2013.

13. Al Baqali, Ali. (13.10.2024). Alba marks dual Safety milestones: 25 Million Safe-Working Hours without LTI and 8th consecutive safe summer, available at:

<https://www.albasmelter.com/en/article/alba-marks-dual-safety-milestones>

14. Azadi, Pooya. (2020). The Structure of Corruption in Iran, August 2020, published in Stanford Iran 2040 Project, available in below link:

<https://iranian-studies.stanford.edu/iran-2040-project/publications/structure-corruption-iran>

15. Azhar, Muhammad. (2017). Economic Cooperation between India and Bahrain: Performance and Prospects, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Volume 41, Number 1, Fall 2017, pp. 70-86.
16. Bapco (2014), "Our History", available in below link:
www.bapco.net/en-us/Pages/Our-History.aspx
17. Bapco, (2017), available in below link: <http://www.bapco.net/en-us/about-bapco/our-history>
18. Bioenergyfarm, (n.d.) , Phase 3: Project concept and business plan, available in below link:
<https://www.bioenergyfarm.eu/en/from-idea-to-implementation/phase-3-business-plan/>
19. Cafiero, Giorgio. (6.12.2024). Will Bahrain and Iran turn a new page? There's been talk of it. Atlantic Council, available in below link:
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/bahrain-iran-shia-normalization/>
20. David, F. (2010). *Strategic Management*, 13th Ed. New York, NY: Macmillan Publishing Company.
21. Fraser Institute, (2022). *Economic Freedom*, available in below link:
<https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset>
22. Gilmore, Audrey and O'Donnell, Aodheen and Carson, David and Cummins, Darryl. (2003). Factor Influencing foreign direct investment and and international joint ventures, A comparative study of northern Ireland and Bahrain, *International Marketing Review*, Vol. 20 Iss 2 pp. 195 – 215.

23. Gulam, Kamelia (2020) Chapter 11 SWOT ANALYSIS Process and Basic Components. Temple University, Philadelphia.
24. Information and eGovernment authority, (n.d.). Bahrain Open Date Portal, available in below link:
<https://www.data.gov.bh/terms/terms-and-conditions/>
25. Jain, Alka (2015). SWOT Analysis in Thirukkural: Comparative Analysis with Humphrey SWOT Matrix. IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM) e-ISSN: 2278-487X, p-ISSN: 2319-7668. Volume 17, Issue 9.Ver. I (Sep. 2015), PP 17-20.
26. Looney, Robert, (2009). The Omani and Bahraini Paths to Development Rare and Contrasting Oil-based Economic Success Stories, The World Institute for Development Economics Research (WIDER), Research Paper No. 2009/38.
27. Transparency International, (2022). CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX, available in below link:
<https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
28. Vajid. Abdul. (2020). AN OVERVIEW OF INDIA-BAHRAIN TRADE RELATIONS. EPRA International Journal of Economic and Business Review, 2020 EPRA JEER, pp 71 – 75.